

Ayın Perwi

H. Sadettin 1
Hüseyin Sadettin 919
AREL
Armağanı

Keman

Piano

B. & H. Nr. 1. E.
G. 14.

N-4168

İÜ Türkiyat Enstitüsü Kütüphanesi

**SADETTİN AREL
KOLEKSİYONU**

HARUN KORKMAZ

Y

İRMİNCİ yüzyılın ve belki de Türk musiki tarihinin en etkili isimlerinden biri olan Sadettin Arel (1880-1955), Anadolu kazas-

kerlerinden müderris Mehmed Emin Efendinin oğlu olarak İstanbul Vefa'da dünyaya geldi. İzmir'de Fransız Kolejinden mezun oldu. 1906'da Mekteb-i Hukuk-ı Şâhâne'yi bitirdi. 15 yaşından itibaren devletin çeşitli kademelerinde görev yapan Arel, 1913'te Şûrâ-yı Devlet Nafia ve Maliye Dairesi azası oldu. Bir yıl sonra Defter-i Hakani nazırlığına, 1915'te Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi reisliğine getirildi. 1918'de Şura-yı Devlet'in lağvı üzerine görevden ayrıldı. Cumhuriyetin ilan edildiği günlerde İzmir'e giderek bir avukatlık bürosu açtı ve beş yıl burada kaldı. Türk Hukukçular Derneğini kurdu. 1943'te İstanbul Belediye Konservatuvarı İlmî Kurul Reisliğine getirildi ve 5 yıl görevde kaldı. Akabinde İleri Türk Musikisi Konservatuvarı Derneğini kurdu ve hayatının sonuna kadar başkanlığını yaptı. 6 Mayıs 1955'te Bomonti'deki evinde vefat etti. Kabri Zincirlikuyu Asrî Mezarlığında.

İngilizce, Fransızca, Almanca, Arapça ve Farsça bilen Arel, İslam hukuku, Mecelle ve Avrupa hukuku hakkındaki derin bilgisiyle Türk hukuk tarihinin önemli simaları arasında yer almıştır. Devletin çeşitli kademelerinde üstlendiği görevler, Avrupa ve Birleşik Amerika'da verdiği konferanslar, tebliğler ve yazdığı makalelerle 1928-1953 yılları arasında İstanbul'daki avukatlık hayatı onun iyi bir hukukçu olarak tanınmasına sebep olmuştur. Fakat asıl şöhretini Türk musikisindeki çalışmalarıyla elde eden Arel'in Türk musikisi öğretiminde Suphi Ezgi ve Salih Murat Uzdilek'le birlikte ortaya koyduğu teori, günümüzde musiki öğretiminin temelini oluşturmaktadır.

Arel, Türk ve Batı musikisi alanında yetişmiş belli başlı birçok musikîşinasın ya hocası ya da hamisi olmuştur. Adnan Saygun, Mesud Cemil, Fahri Ko-

puz, Ruşen Kam, Kemal Batanay, Veli Kanık, Hasan Ferit Alnar, Kemal İlerici, Lâika Karabey, Ercümen Berker, Haydar Sanal, Burhan Yılmaz Uysal, Yılmaz Öztuna, Cahit Atasoy onun muhitinde yetişmiş musikîşinaslardır.

Neşredilmiş eserleri şunlardır:

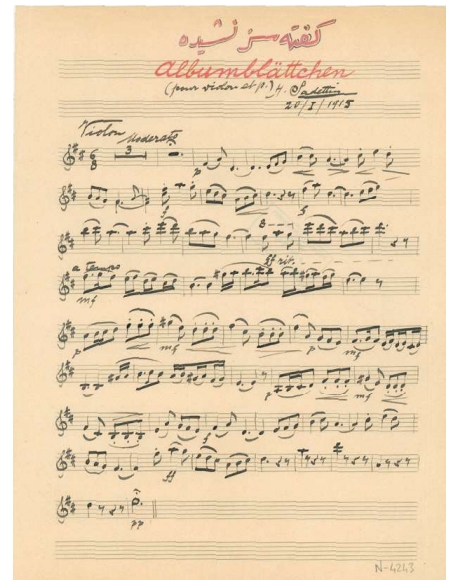
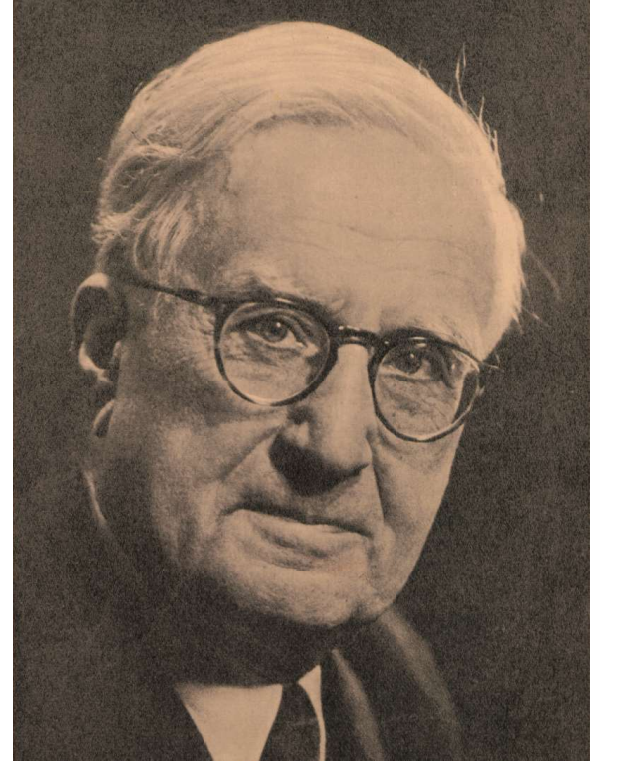
1. *Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri* (İstanbul 1968),
2. *Türk Musikisi Kimindir?* (İstanbul 1969; Ankara 1988),
3. *Prozodi Dersleri* (Murat Bardakçı tarafından 1992'de yayınlandı).

Bunların dışında kendi neşretmiş olduğu *Şehbâl* ve *Musiki Mecmuası*'nda musiki üzerine pek çok makalesi bulunmaktadır. Muhtelif dergilerde spiritüalizm konulu bazı yazılar da yazmıştır.

Dinî ve dindışı sahada yaklaşık 1000 civarında eseri bulunan Sadettin Arel, Lâlegül adlı yeni bir makam terkip etmiş, Ferahnümâ makamı ile ilk defa klasik bir fasıl bestelemiştir. Yenilikçi ve Türk musikisinin çokseslilik yönünde ilerlemesi gerektiğini savunan bir bestekardır.

Arel genç yaşlarından itibaren geniş bir kütüphane vücuda getirmiştir. Kütüphanesinde hukuk, tıp, psikoloji, spiritüalizm konulu hem mesleki ilgi hem de merak saikiyle topladığı pek çok kitap olmakla birlikte, yaşadığı devrin en geniş musiki kitapları külliyatlarından biri bulunmaktaydı. Bunların yanısıra Arel'in kütüphanesinde, yine muhtelif konulara ait ve büyük çoğunluğu musiki ile ilgili olan yazma eserler, klasik Türk musikisi âsârına ait çok geniş bir nota koleksiyonu ve musikiyle ilgili muhtelif yayınlar ile gazete kupürleri yer almaktaydı.

Vefatından kısa bir müddet sonra kütüphanesinin büyük kısmı ailesi tarafından İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsüne bağışlanmıştır. Musiki ile ilgisi bulunmayan eserlerin çoğu aile arasında paylaşılmış, bir kısım notalar ile bazı musiki evrakı da yakın talebesinden Lâika Karabey tarafın-

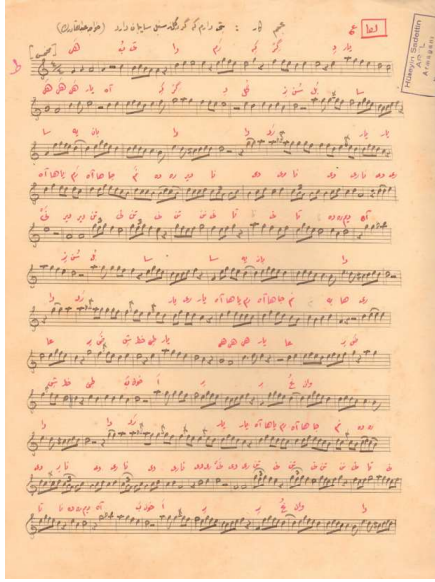

Arel'in kendi eserlerine ait notalardan örnekler.

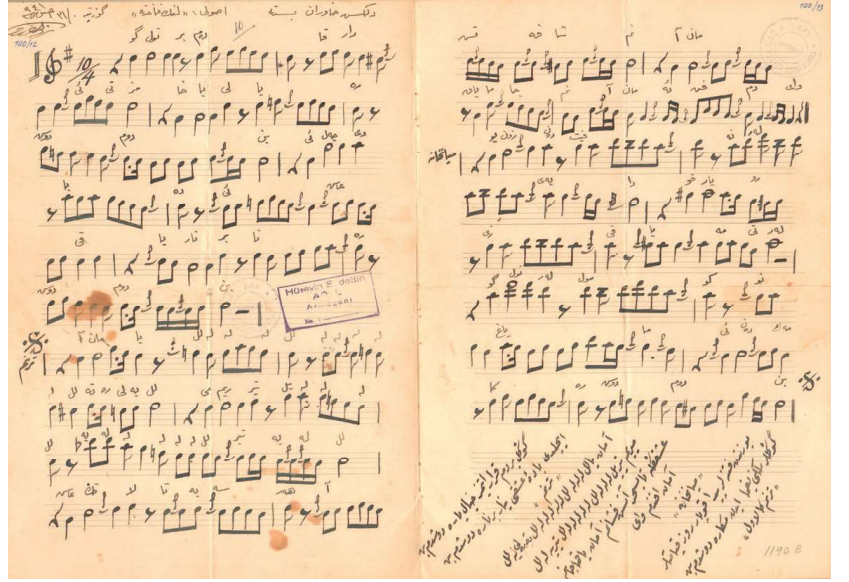
N409

N6

N414

dan alınmıştır. Bunlardan önemli bir kısmı Arel'in kendi besteleridir. Lâika Hanımın kütüphanesi ve arşivi İstanbul Büyükşehir Belediyesine bağlı Atatürk Kitaplığındadır. Dolayısıyla Arel arşivinin bir kısmı bugün burada bulunmaktadır.

Arel'in kütüphanesi Türkiyat Enstitüsüne 1956'da intikal etmiştir. Cavit Baysun tarafından varaklar halinde tanzim ve her bir varağı bizzat kendisi tarafından imza edilmiş olan tesellüm belgesi, enstitüye getirilen kitap ve evrakın toplu bir listesini sunması bakımından son derece önemlidir. Bağışlanan bütün kitaplar ve evrak tek tek "Hüseyin Sadettin Arel Armağanı" ibareli damga ile damgalanmak suretiyle enstitüye nakledilmiştir.

Kütüphanesi, bazı belgelerden ve evrak üzerindeki farklı devirlere ait numaralandırmalardan anlaşıldığı kadarıyla birkaç kez tasnif ve kataloglama girişimlerine tabi tutulmuştur. Ancak bu kataloglamaların hiçbiri bütün arşivi kapsamamaktadır, ayrıca elimizde bu çalışmalara ait tam bir döküm de yoktur. Katalog çalışmalarından en kapsamlı olanı Arel'in talebelerinden Haydar Sanal tarafından yapılmış, fakat onun çalışması da tamamlanamamıştır. Arşiv üzerine en son tasnif ve kataloglama çalışması 2013-2017 yılları arasında tarafımca gerçekleştirilmiştir.

Arel'in arşivi 8 ana kısımda incelenebilir:

1) Yazma Eserler. Enstitüde bulunan diğer yazma eserlerle birlikte kataloglanmıştır. Önemli musiki

yazmalarının Arel tarafından istinsah edilmiş nüshaları, Hamparsum notası ile yazılmış bazı defterler, *Kantemiroğlu Edvârı* gibi nadide eserler ile bazı metot kitapları, güfte mecmuaları vardır. Bunların içinde musikiyle herhangi bir şekilde ilişkisi bulunmayan, mantık, havas ve spiritüalizm gibi konularda yazılmış eserler de vardır. Toplam adetleri 96'dır.

2) Kitaplar. 4425 kitap ile 1595 süreli yayın bulunmaktadır. Fakülteden gelenler dışında tamamı demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Koleksiyonda 1810 Türkçe, 1406 Fransızca, 547 İngilizce, 362 Almanca, 208 Arapça, 9 Farsça ve 1 Rumca kitap bulunmaktadır. Kitapların büyük kısmı musikiye dairdir.

3) Şahsî Evrak. Arel'e gönderilmiş bazı mektuplar ile davetiyeler, Arel'in çeşitli kitaplardan yaptığı/yaptırdığı tercüme ve çoğu musikiye dair, yazılı ve basılı belgelerden oluşmaktadır.

4) Resmî Evrak. Konservatuara ait müfredat programları, raporlar, neşriyata dair bazı belgeler, sicil defterleri, talebe defterleri, kongre programları ve zabıtları, musiki mecmuasında yayınlanması için gönderilmiş yazılar bu tasnifte bulunmaktadır.

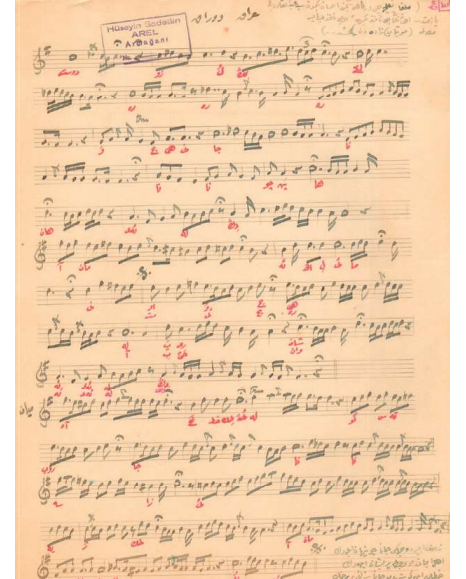
5) Fotoğraflar. Arşivde az sayıda fotoğraf da vardır. Aralarında musikişinaslara ve kültür muhitlerine mensup bazı zatlara ait fotoğraflar bulunmaktadır. Sümbül Efendi Dergahı zakirbaşısı "Durakçı" namıyla anılan Fehmî Efendinin cama tabedilmiş filmi Arel'in koleksiyonunda yer almaktadır.

6) Notalar. Arşivin en geniş kıs-

mıdır. Yazma ve baskı notalar olmak üzere iki kısımda değerlendirilebilir. Yazmalar kısmı defter ve müteferrik notalardan oluşmaktadır. Arel'in koleksiyonunun Türkiyat Enstitüsüne intikal eden kısmında basılı nota fasikülleri dışında 6431 yazma, 633 matbu, 50 aydinger, şapirograf ya da fotokopi tekniği ile çoğaltılmış olmak üzere toplam 7114 esere ait nota bulunmaktadır. Arel arşivinde geniş bir baskı nota koleksiyonu da vardır. Aralarında hem Avrupa'da hem de Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında yayınlanmış çok sayıda nota fasikülü bulunmaktadır.¹

20. yüzyıldaki en yaygın Türk müziği teorisini kuran kişi olan Arel'in yazma koleksiyonunda 9. yüzyılda yaşayan el-Kindî'den başlayarak 20. yüzyıl başlarına kadar yazılmış olan pek çok musiki risalesinin istinsah edilmiş nüshaları bulunmaktadır. Bunların çoğu bizzat Arel tarafından muhtelif kamu kütüphanelerindeki nüshalardan istinsah edilmiştir. Müellif nüshası olan ya da müellif nüshası olması kuvvetle muhtemel bazı risaleler de koleksiyonda yer almaktadır. Bunların en değerlisi *Kantemiroğlu Edvârı* olarak da anılan *Kitâbü İlmi'l-Mûsikî alâ Vechi'l-Hurûfât* isimli eserdir. Boğdan voyvodası Dimitrie Cantemir'in (1673-1723) kaleme aldığı ve kendisi tarafından icat edilen nota ile 350 civarında eserin notasını verdiği kitap, geniş bir musiki nazariyatı bölümünü de içermektedir.

Arapça, Farsça ya da Türkçe yazılmış musiki risalelerini Arel, tespit edebildiği en güvenilir nüshalar-

dan istinsah ederek kütüphanesine kazandırmıştır. Koleksiyonda ayrıca bazı metot kitaplarının yazmaları, güfte mecmuaları, kendisi tarafından yapılmış lügat/lügatçe çalışmaları, havas yazmaları, mantık risaleleri ve İslamî ilimlere ait risaleler bulunmaktadır. Bunların dışında 27 adet nota defteri de yine bu koleksiyonda yer almaktadır. Defterlerin büyük bir kısmı Arel tarafından yazılmamış olup, satın almak suretiyle kütüphanesine dâhil ettiği, muhtelif kişilerin elinden çıkmış olan defterlerdir. Bu defterler arasında Santurî Edhem Efendi tarafından yazılmış, kendi eserleri ve klasik eserlere, şarkılara ait notalarını içeren defterler, Leyla Saz'ın (1850-1936) eserlerinin yer aldığı defter, Ali Rıza Şengel tarafından yazıldığını düşündüğümüz ayin-i şerif defterleri, Mustafa Nezih Albayrak (1871-1964) tarafından yazılarak Fahri Kopuz'a (1882-1968) hediye edilen defter, Asdikzâde Bogos (1872-1945) tarafından yazılan ve Şevki Beyin, notası başka yerde bulunmayan bazı şarkılarının notaları içeren defter, Doktor Arif Atâ Beye ait defter ile Suphi Ezgi tarafından yazılmış, büyük kısmı dinî eserlere ait notalardan oluşan iki defter bulunmaktadır.

Arel'in nota koleksiyonu klasik Türk musiki sahasında derlenmiş en geniş koleksiyonlardan biridir. Notaların üzerinde çoğu zaman Arel tarafından tespit edilerek yazılmış mehaz bilgilerine rastlanmaktadır ki bu, koleksiyonu değerli kılan başlıca unsurlardandır. Klasik eserlerin bula-

bildiği bütün versiyon ve nüshalarını koleksiyonuna dahil eden Arel bize, ilmî kriterlere uygunluğu ve zenginliği bakımından fevkalade mühim bir birikimi miras bırakmıştır. Türk musikinin repertuar tarihine ışık tutacak bu koleksiyonda, en meşhur bestekarların bile başka yerde rastlanmayan eserlerine ya da bilinen eserlerin, eldeki nüshalarına nazaran daha ehliyetli kimselerden notaya alınmış versiyonlarına tesadüf etmek mümkündür.

76 klasöre ayrılan makam klasörleri tasnifinde 108 muhtelif makamda, 2683 eser bulunmaktadır. Bu klasörlerde peşrev, saz semaisi, kâr, kâr-ı nâtık, kârçe, nakış, murabba beste, ağır ve yürük semai, şarkı, ilahi, marş, longa, mandıra, sirto başta olmak üzere pek çok formda eserin notası yer almaktadır.

Duraklar klasöründe 22 adet durak ve 2 adet na't notası bulunmaktadır. Bu klasörün içerisindeki durak notalarından bir kısmı mehazları belirtilmesi ve o mehazların da mühim tekke musikişinasları olmaları bakımından fevkalade kıymettardır. Durakların Suphi Ezgi tarafından "Durak Evferi" usulüne sokulması süreci ile ilgili dikkat çekici ipuçları da yine bu klasördedir. Ayrıca Abdülkadir Töre tarafından Hamparsum ve Batı notaları ile kaleme alınmış durak notaları da bulunmaktadır.

Hamparsum koleksiyonu hangi koleksiyonlardan istinsah edildikleri belirtilerek kaydedilmiş eserlerden oluşmaktadır. Bu koleksiyonda ağırlıklı olarak Hamparsum, Necib Paşa, Atâul-

lâh Efendi ve Salih Dede'nin defterlerinden istinsah edilen saz eserleri bulunmakta, az sayıda da sözlü eserin notasına rastlanmaktadır.

Hasan Ferid Alnar, pek çok eserini imza ve ithafı olarak Arel'e takdim etmiştir. Bugün Türkiyat'taki Arel koleksiyonunda yer alan bu eserlerden bazılarının, başka hiçbir koleksiyonda bulunmadığı araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir.²

Arel koleksiyonundaki klasörlerin içerisinde, Suphi Ezgi'ye ait de pek çok nota bulunmaktadır.

Bunlar dışında koleksiyonda Rauf Yektâ, Abdülkadir Töre, Kemal Emin Bara, Doktor Zühdi Ziya, Neyzen Şevket Gavsı Bey, Ali Rifat Çağatay, Mühendis Galib Bey [Alnar], Zeki Arif Ataergin, Sadettin Kaynak, Sedat Öztoprak, Refik Talat Alpman, Fahri Kopuz, Ahmet Yektâ Madran, Ali Rıza Şengel, Münir Mazhar Kamsoy, Ekrem Zeki Ün, Burhan Uysal, Ercüment Berker gibi pek çok bestekarın kendi elyazısıyla notaları bulunmaktadır. **Z**

NOTLAR

¹ Bu nota fasikülleri kitaplar tasnifinde yer aldıklarından, bu çalışmada ayrıca kataloglanmamışlardır.

² Bkz. Erol Gregory ve Mehmet Koymen, *Conservative Progressivism: Hasan Ferid Alnar and Symbolic Power in the Turkish Music Revolution*, Master of Music, The University of Texas at Austin, 2016.